

«Διασφαλίσεις Δημοκρατικότητας στο Σύγχρονο Πολιτικό Σύστημα: το παράδειγμα της Ελλάδας»

Με το άρθρο αυτό θα ήθελα να συνεισφέρω στη συζήτηση για τη δημοκρατία με μια πιο πρακτική, εμπειρική της διάσταση, με σκοπό να αποτιμηθούν οι πραγματικές διασφαλίσεις δημοκρατικότητας των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών, και ιδιαίτερα της Ελλάδας (απ' όπου θα αντληθούν και τα σχετικά παραδείγματα). Αυτό γιατί, πέρα από τη θεωρητική ανάλυση, που είναι πάντα απαραίτητη, θα πρέπει να γίνει ένας συσχετισμός θεωρίας και πράξης. **Αναφέρομαι σε διασφαλίσεις, ή στοιχεία, δημοκρατικότητας θεωρώντας ότι η πραγμάτωση της δημοκρατίας καθαρής είναι ένα πολύ δύσκολο, αν όχι ακατόρθωτο διακύβευμα** και, συνεπώς, πρέπει να εξετάσουμε αν οι δημοκρατικές εγγυήσεις που προσφέρουν τα πολιτεύματα στις σύγχρονες κοινοβουλευτικές δημοκρατίες είναι επαρκείς ώστε αυτά να μπορούν να θεωρούνται δημοκρατικά.

Δημοκρατία είναι το πολίτευμα στο οποίο *άρχει ο δήμος*, δηλαδή οι αποφάσεις λαμβάνονται από τους ίδιους τους πολίτες. Βασικό στοιχείο εδώ είναι η **πολιτική συμμετοχή**, στοιχείο που καθορίζει άλλωστε και την ιδιότητα του πολίτη. Αυτή η μορφή δημοκρατίας, η καθαρή ή άμεση, όμως δεν μπορεί να εφαρμοστεί παρά μόνο σε ολιγάριθμες κοινωνίες –και πάλι υπό προϋποθέσεις. Μάλιστα, και στις περιπτώσεις αυτές (κλασικό παράδειγμα η αρχαία Αθήνα) δεν ήταν λίγοι οι πολιτικοί στοχαστές της εποχής που αμφισβήτησαν την *αρετή* του δημοκρατικού πολιτεύματος: για παράδειγμα, ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης μίλησαν για την 'τυραννία της πλειοψηφίας' και τη συναισθηματικότητα του λαού στη λήψη αποφάσεων ή στην υποστήριξη μιας ηγεσίας. Έτσι, ένα ακόμα βασικό στοιχείο που συνθέτει τη σύγχρονη αντίληψη της δημοκρατίας είναι η **αρχή της πλειοψηφίας**, με την παράλληλη όμως **υπεράσπιση της μειοψηφίας** (δηλαδή τον σεβασμό των διαφωνούντων και της ελευθερίας της έκφρασής τους).

Καθώς η έννοια του πολίτη αντικαταστάθηκε από αυτήν του 'πιστού' για αρκετούς αιώνες από την αρχαιότητα και μέχρι το τέλος του Μεσαίωνα, οι φιλοσοφικές αναζητήσεις περί πολιτικής και πολιτεύματος (άλλου απ' την ελέω θεού μοναρχία) ξαναήρθαν δυναμικά στο προσκήνιο με την Αναγέννηση και, ιδιαίτερα, το Διαφωτισμό. Σημείο τομής στη νεότερη πολιτική σκέψη θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την πολιτική φιλοσοφία του Locke, η οποία εστίαζε αφενός στην αντίθεσή του στην αδιαίρετη κυριαρχία και αφετέρου στο ρόλο του κράτους στην υπεράσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων – της ζωής, της περιουσίας (estate) και της ελευθερίας. Πάνω σε αυτές τις έννοιες έχουν θεμελιωθεί βασικές ιδέες και προϋποθέσεις των σύγχρονων δημοκρατιών.

Την πρώτη έννοια επεξεργάστηκαν μετέπειτα και άλλοι σημαντικοί στοχαστές, με πρωτεργάτη τον Montesquieu, που ανέπτυξαν τη διάκριση των εξουσιών (νομοθετική, δικαστική και εκτελεστική) ως δικλείδα ασφαλείας απέναντι τόσο στην διαφθορά όσο και στην κατάχρηση της κρατικής εξουσίας και την, συχνά συνεπακόλουθη, καταπίεση των δικαιωμάτων των πολιτών. Έτσι, ένα τρίτο βασικό στοιχείο διασφάλισης δημοκρατικότητας θεωρείται σήμερα η **διάκριση των εξουσιών**, ώστε να επιτυγχάνεται ο αλληλοέλεγχός τους.

Όσον αφορά στη δεύτερη σημαντική συνεισφορά της σκέψης του Locke, την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, μπορούμε να πούμε ότι η έννοια που συγκεντρώνει πάνω της την μεγαλύτερη προσοχή των διανοητών είναι αυτή της ελευθερίας (καθώς η προστασία της ζωής είναι αυτονόητη, ενώ η περιουσία τίθετο ως κριτήριο πολιτικής συμμετοχής). Μάλιστα, και με τη συμβολή του John Stuart Mill, η ελευθερία δε νοείται πια με τα στενά όρια της προστασίας από εξωτερικούς

καταναγκασμούς αλλά με τη ‘θετική’ της σημασία, δηλαδή της πραγματικής ικανότητας και προσβασιμότητας των πολιτών στην αναζήτηση των προσωπικών τους στόχων και επιθυμιών. Συνέπεια τούτου προβλήθηκαν, και προβάλλονται σήμερα τόσο η ελευθερία της έκφρασης και του λόγου, του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, όσο και η διευκόλυνση της πρόσβασης σε βασικά κοινωνικά αγαθά, όπως η εκπαίδευση, η πληροφόρηση, κλπ. Η *ελευθερία* είναι λοιπόν το τέταρτο βασικό στοιχείο που συνθέτει την έννοια της δημοκρατίας.

Θα εξετάσουμε στη συνέχεια μέσα από συγκεκριμένες εφαρμογές της πολιτικής εάν και σε ποιο βαθμό βρίσκουν ανταπόκριση ή, αντιθέτως, παραβιάζονται βασικά στοιχεία δημοκρατικότητας στη σύγχρονη εποχή. Καθώς τα παραπάνω βασικά στοιχεία αποτελούν τυπικώς αρχές των σύγχρονων πολιτευμάτων και προστατεύονται από το πολιτικό και νομικό μας σύστημα, θα πρέπει να ελεγχθεί η εφαρμογή τους στην πράξη, και μάλιστα μέσα από θεσμοθετημένες διαδικασίες.

Από τη θεωρία στην πράξη

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι η **δημοκρατία, με την έννοια της άμεσης συμμετοχής των πολιτών στις πολιτικές αποφάσεις, είναι ένα πολιτικό σύστημα που δεν μπορεί να εφαρμοστεί στα μαζικά εθνικά κράτη της νεωτερικότητας**. Συνεπώς, οι σύγχρονες κοινοβουλευτικές δημοκρατίες στηρίζονται στην εκλογή των αντιπροσώπων του λαού με περιοδικές εκλογές στη βάση της αρχής της πλειοψηφίας. Βέβαια, αυτή η αρχή εφαρμόζεται με έναν σχετικό συμβιβασμό, και ως πλειοψηφία νοείται η σχετική πλειοψηφία –χάριν της βιωσιμότητας και σταθερότητας του συστήματος. Μάλιστα, αρκετά εκλογικά συστήματα (όπως της Ελλάδας π.χ.) δημιουργούν τέτοια ανακατανομή των εδρών του κοινοβουλίου που επιτρέπουν όχι μόνο σε μια πολύ σχετική πλειοψηφία να σχηματίζει αυτοδύναμη κυβέρνηση αλλά και την –ουσιαστικά– μη προσμέτρηση της δύναμης μικρότερων κομμάτων. Έτσι, καθώς η αρχή της πλειοψηφίας σχετικοποιείται ως έννοια και προσαρμόζεται σύμφωνα με τις ανάγκες της ‘διατήρησης του συστήματος’, ταυτόχρονα δεν γίνεται σεβαστή η επιλογή της μειοψηφίας, αφού της αποδίδεται (βάση νόμου) αναλογικά μικρότερη ή και μηδαμινή (αν είναι κάτω από ένα συγκεκριμένο ποσοστό) πολιτική δύναμη εκπροσώπησης από αυτή που η ίδια έχει βάσει των ψήφων των πολιτών.

Αυτό το ζήτημα έχει μεγάλη πολιτική και συμβολική σημασία στο βαθμό που, ήδη η πολιτική συμμετοχή ανά τετραετία μέσω της επιλογής αντιπροσώπων είναι μια σημαντική ‘έκπτωση’ στην έννοια της δημοκρατίας. Συνεπώς, η *αρχή της πλειοψηφίας με τον παράλληλο σεβασμό της μειοψηφίας* γίνεται εξ’ αρχής ένα ζητούμενο. Και λέω εξ’ αρχής, εννοώντας στη βάση του νόμου και του επίσημου πολιτικού συστήματος, για να μην περάσουμε στα πιο λεπτά ζητήματα, όπως αυτό της πραγματικής πολυφωνίας και εκπροσώπησης.

Υποθέτει κανείς ότι αυτό το πρόβλημα θα ήταν μικρότερης σημασίας αν υπήρχε *πολιτική συμμετοχή*, που είναι η πρώτη από τις διασφαλίσεις δημοκρατικότητας που αναφέραμε παραπάνω. Η πολιτική συμμετοχή γίνεται αντιληπτή τόσο μέσα από τη διάθεση συμμετοχής των πολιτών στα κοινά, όσο και μέσα από την εισροή των αιτημάτων τους στην εκάστοτε κυβέρνηση με αποτέλεσμα το συνυπολογισμό τους στις (σημαντικές τουλάχιστον) αποφάσεις. Η πολιτική συμμετοχή είναι ένα ζητούμενο των σύγχρονων κοινοβουλευτικών συστημάτων που ανοίγει τη συζήτηση γύρω από την ‘κοινωνία πολιτών’, τη συμμετοχή σε μη κυβερνητικές και άλλες οργανώσεις, κλπ., αλλά και γύρω από την απάθεια των πολιτών απέναντι στην πολιτική.

Εδώ να υπογραμμιστεί ότι η **ίδια η συζήτηση γύρω από την ‘κοινωνία πολιτών’ υποδεικνύει ότι αυτή παραμένει ένα διακύβευμα ή δεν είναι ακόμη**

ισχυρή, με την έννοια ότι προβάλλεται η κοινωνία πολιτών ως ‘ζητούμενο’ και όχι ως πραγματικότητα. Συνεπώς, η σύγχρονη προβληματική και συζήτηση γύρω από την κοινωνία πολιτών καταδεικνύει την αγωνία και ανάγκη των πολιτών να ακουστεί ο λόγος τους σε ζητήματα της Πολιτείας. Επίσης να τονιστεί ότι κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες η ‘κοινωνία πολιτών’ θεωρείται ότι εκφράζεται κυρίως μέσα από τις ΜΚΟ, τοποθετώντας έτσι κατ’ ουσία τις αυθόρμητες μαζικές διεκδικήσεις ή/και διαμαρτυρίες σε ένα διαφορετικό πλαίσιο και, ταυτόχρονα, οριοθετώντας την πολιτική συμμετοχή μέσα από συγκεκριμένες, προσδιορισμένες –και γι’ αυτό συχνά ελέγξιμες– κοινωνικές και πολιτικές ομάδες. Παραβλέπεται έτσι το γεγονός ότι στην ουσία, η κοινωνία πολιτών είναι η κοινωνία που αποτελείται από **πολίτες** (τους συμμετέχοντες στα κοινά ζητήματα της πόλης, άρα και της ζωής τους) που διεκδικούν το αυτονόητο: πολιτική συμμετοχή πέραν της απλής ψηφοφορίας και με οποιοδήποτε (δημοκρατικό) τρόπο.

Ταυτόχρονα, πολλές και σημαντικές πολιτικές αποφάσεις δεν έχουν ουσιαστικά επηρεαστεί από τη ‘γενική βούληση’. Αυτό έχει σημαντικές επιπτώσεις στην απογοήτευση και την, επακόλουθη, απάθεια πολλών πολιτών για τα κοινά. Εάν βλέπουν ή θεωρούν ότι η συμμετοχή τους δεν έχει αποτέλεσμα, πως θα ανταποκριθούν στην υποχρέωσή τους ως πολίτες στη συμμετοχή; Βέβαια, η απάθεια δεν οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι η κοινωνία πολιτών δεν εισακούγεται, αλλά και στην αδιαφορία σε συνδυασμό με την απαξίωση της πολιτικής –που προκαλεί η απογοήτευση και ούτω καθεξής. Πολλοί άνθρωποι θεωρούν ότι η πολιτική είναι κάτι ξένο προς αυτούς, κάτι που δεν τους αφορά αλλά σχετίζεται με τη διεφθαρμένη εξουσία του κράτους. Αναπτύσσουν, δε, μια νοοτροπία θετικής αξιολόγησης του εαυτού τους λέγοντας συχνά «εγώ δεν ασχολούμαι με αυτούς». Αυτή η νοοτροπία, ιδιαίτερα διαδεδομένη στη χώρα μας, είναι εξαιρετικά επιζήμια στο βαθμό που οι άνθρωποι δεν είναι **πολίτες** και, επιπλέον, είναι περήφανοι γι’ αυτό! Φυσικά, το πρόβλημα είναι η έλλειψη γνώσης και συνειδητοποίησης του τι σημαίνει πολίτης, φαινόμενο με πολλές αιτίες και επιπτώσεις που δεν είναι του παρόντος να αναλύσουμε.

Ας περάσουμε στο τρίτο στοιχείο δημοκρατικότητας και διασφάλισής της, που είναι η **διάκριση των εξουσιών**. Εδώ τα δεδομένα είναι σαφή: **η διάκριση των εξουσιών δεν υφίσταται**. Συγκεκριμένα, η εκτελεστική και η νομοθετική εξουσία είναι στην πράξη αδιαχώριστες, ειδικά στις χώρες με μία βουλή (όπως η Ελλάδα), εφόσον το κόμμα που αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση της χώρας (εκτελεστική εξουσία) πρέπει να έχει εξασφαλίσει την πλειοψηφία των εδρών του κοινοβουλίου (νομοθετική εξουσία). Συνεπώς, ο έλεγχος είναι ανεπαρκής καταρχήν σε θεσμικό επίπεδο και οι δυο εξουσίες όχι απλά δεν είναι ανεξάρτητες αλλά, αντιθέτως, είναι προσδεμένες η μία στην άλλη. Η δικαστική είναι η μόνη από τις τρεις εξουσίες που διατηρεί τη θεσμική αυτοτέλεια και ανεξαρτησία της. Παρόλα αυτά πρέπει να επισημανθεί ότι η δικαστική ‘προστασία’ ενέχει και ένα μη αμελητέο οικονομικό κόστος, που έχει επίπτωση στις **πραγματικές** δυνατότητες των πολιτών (ειδικά των οικονομικά ασθενέστερων) να προστατευτούν μέσω της προσφυγής στη Δικαιοσύνη.

Και περνάμε στο τέταρτο και σημαντικότερο στοιχείο δημοκρατικότητας που είναι η ελευθερία. Σημαντικότερο γιατί η ελευθερία αναγνωρίζεται ως **βασική αρχή της δημοκρατίας** ήδη από τον Αριστοτέλη, ενώ φτάνει να θεωρείται ως ύψιστο πολιτικό αγαθό και στόχος, για την επίτευξη του οποίου η δημοκρατία είναι απλά το μέσον για τον Rousseau και τον Hayek για παράδειγμα. Μάλιστα, ο τελευταίος υπερασπίζεται την ‘Κυριαρχία του Νόμου’ και υποστηρίζει ότι «οι πολίτες μπορούν να απολαμβάνουν την ελευθερία μόνο αν η εξουσία του κράτους οριοθετείται από το

νόμο»¹. Σύμφωνα με αυτό, γίνεται αντιληπτό πως **όταν, για παράδειγμα, η κατάρτιση των νομοσχεδίων γίνεται από την κυβέρνηση, ελλοχεύει σαφώς ένας κίνδυνος για την ίδια την ελευθερία αφού η εξουσία του κράτους δεν ‘οριοθετείται από το νόμο’ αλλά τον ‘οριοθετεί’ η ίδια.**

Η ανάπτυξη του ζητήματος της ελευθερίας έχει προφανώς πολλές διαστάσεις και παραμέτρους που δεν θα συμπεριληφθούν σε αυτή την ανάλυση. Εδώ, θα περιοριστούμε σε δύο πολύ συγκεκριμένα ζητήματα που έχουν προκύψει προσφάτως, που συνδέονται με την Κοινωνία της Πληροφορίας και σχετίζονται με αυτά που θίγει η Frissen στο άρθρο της που φιλοξενείται σε αυτό το αφιέρωμα. Το ένα αφορά το διαδίκτυο, και το άλλο τη λεγόμενη ‘Τέταρτη Εξουσία’, και συγκεκριμένα την τηλεόραση: τα παραδείγματα θα αντληθούν από την ελληνική πραγματικότητα.

Δύο πρακτικές αναφορές...

Η επιλογή των παρακάτω παραδειγμάτων ως σημαντικά για το ζήτημα της ελευθερίας σε μια κοινωνία που θέλει ή προσπαθεί να είναι δημοκρατική βασίζεται στην κοινή διαπίστωση όλων των επιστημόνων, ακαδημαϊκών, πολιτικών αλλά και πολιτών ότι στις σύγχρονες κοινωνίες, που ο Castells έχει χαρακτηρίσει *κοινωνίες της πληροφορίας*², ένα από τα ουσιωδέστερα κοινωνικά και πολιτικά αγαθά είναι η πληροφόρηση. Πράγματι, είναι κοινός τόπος ότι η πληροφόρηση, και ιδιαίτερα η *ελεύθερη και ανεξάρτητη πληροφόρηση*, είναι το κλειδί για την ελεύθερη ανάπτυξη των ιδεών, την ενίσχυση της κοινωνίας πολιτών και την κυκλοφορία των πολιτικών επιχειρημάτων και του συνακόλουθου διαλόγου –άρα και της πολιτικής ελευθερίας. Πρώτα και κύρια, όμως, απαιτείται *ελεύθερη πρόσβαση* στην πληροφόρηση. **Ελεύθερη πρόσβαση** εδώ σημαίνει αφενός να είναι **ανεμπόδιστη** και αφετέρου να είναι **ίση** –όπου το αίτημα της ελευθερίας συνδέεται άμεσα με αυτό της ισότητας.

Ας δούμε λοιπόν πρώτα το θέμα της **προσβασιμότητας στην πληροφόρηση**, εστιάζοντας στο διαδίκτυο. Ο λόγος που επιλέγω να χρησιμοποιήσω το παράδειγμα του διαδικτύου είναι ότι αποτελεί μέχρι στιγμής το πιο ελεύθερο και ανεξάρτητο μέσο οργάνωσης και πληροφόρησης, *σε σύγκριση* με τα υπόλοιπα μέσα. Επιπλέον, όπως αναφέρει η Frissen στο άρθρο της, το διαδίκτυο προσφέρει σημαντικά μέσα οργάνωσης, επικοινωνίας και μετάδοσης ανεξάρτητης πληροφόρησης στις διάφορες οργανώσεις πολιτών «αποκόπτοντας έτσι την εξάρτησή τους από τα παραδοσιακά ΜΜΕ».

Δε θα αναφερθώ στους προβληματισμούς που έχουν διατυπωθεί σχετικά με τις απόπειρες ελέγχου του διαδικτύου, αλλά θα επικεντρώσω στις πρακτικές συνθήκες που καθιστούν το μέσο αυτό προσβάσιμο ή μη: στις *οικονομικές*. Εδώ, η Ελλάδα επιδεικνύει μια πανευρωπαϊκά κατακριτέα στάση που συναρτά την πρόσβαση στην πληροφορία με τις οικονομικές δυνατότητες των ατόμων –καταργώντας τόσο την ανεμπόδιστη όσο και την ίση πρόσβαση που θέσαμε ως προϋποθέσεις. Παράδειγμα η πρόσφατη απόπειρα του ΟΤΕ να αυξήσει ραγδαία τις τιμές των υπηρεσιών του διαδικτύου. Το ζητούμενο είναι ότι, πέρα από τις επίσημες διακηρύξεις περί προώθησης της ‘Κοινωνίας της Πληροφορίας’, σημαντικό παραμένει για τους

¹ Hayek, F.A. (1976), *The Road to Serfdom*, London: Routledge & Kegan Paul, pp. 11, 63. Βλ. επίσης Held, D. (1995), *Μοντέλα Δημοκρατίας*, Αθήνα: Στάχυ, σσ. 246-253.

² Ο Castells μιλάει για ‘εποχή της πληροφόρησης’ –χρησιμοποιεί παράλληλα τους όρους information και informational age. Βλέπε τους τρεις τόμους της σειράς του Manuel Castells, *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Oxford: Blackwell, που δημοσιεύτηκαν το 1996, 1997 και 1998 αντίστοιχα.

(επίδοξους) χρήστες το κόστος που ήδη καλούνται να καταβάλουν ως αντίτιμο της χρήσης. Και το κόστος αυτό είναι συχνά απαγορευτικό· τουλάχιστον για τους μη εύπορους (παράμετρος που εγείρει το θέμα της ισότητας). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι τιμές πρόσβασης στο διαδίκτυο στην Ελλάδα είναι διπλάσιες ή και τριπλάσιες από αυτές που ισχύουν στην υπόλοιπη Ευρωπαϊκή Ένωση και η ποιότητα (ταχύτητα) κατά πολύ μικρότερη. Εάν συνυπολογίσουμε και τους χαμηλότερους (κατά μέσο όρο) μισθούς των Ελλήνων, αντιλαμβανόμαστε ότι στην πραγματικότητα **η πρόσβαση στο μόνο μέσο που παραμένει ελεύθερο και ανεξάρτητο όχι απλά δεν διευκολύνεται αλλά παρεμποδίζεται.**

Λαμβανομένων υπ' όψη αυτών των δεδομένων, ακούγεται παράλογη, αν όχι ψευδής, η αιτιολόγηση εκ μέρους του ΟΤΕ των προαναγγελθέντων αυξήσεων στη βάση της 'προσαρμογής στα ευρωπαϊκά δεδομένα' (sic) αλλά και στη βάση της 'μη πραγματοποίησης καμίας αύξησης κατά τα τελευταία χρόνια' (sic)³! Παράλογη είναι και η επιχειρηματολογία ότι ο ΟΤΕ δικαιούται να προβεί σε αυτή την ενέργεια, δηλαδή το κράτος δεν έχει δικαιοδοσία να παρέμβει, καθώς λειτουργεί ως ιδιωτική επιχείρηση σε μια ελεύθερη αγορά. Και αυτό υποστηρίζεται ανεξάρτητα από το γεγονός ότι το κράτος είναι ο βασικός μέτοχος της επιχείρησης· και, κυρίως, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι **η ελεύθερη αγορά δεν λειτουργεί, ούτε έχει υποστηριχτεί ποτέ σε θεωρητικό επίπεδο για μονοπωλιακές αγορές!**

Το πρόβλημα εντείνεται όταν η (εκάστοτε) κυβέρνηση επιχειρεί να δείξει ότι προστατεύει και ελέγχει τις τηλεπικοινωνίες μέσω των *θεσμοθετημένων* ανεξάρτητων αρχών –εν προκειμένω την Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων (ΕΕΤΤ). Η αντίφαση θεσμοθέτησης μιας τέτοιας Αρχής ενώ οι ίδιοι οι θεσμοθετούντες επικαλούνται τον 'ελεύθερο ανταγωνισμό' διαφαίνεται και στη θέση της ΕΕΤΤ επί του συγκεκριμένου ζητήματος. Συγκεκριμένα, η ΕΕΤΤ επικαλέστηκε μια σειρά από γραφειοκρατικά και θεσμικά κωλύματα που 'δεν της επιτρέπουν να παρέμβει', αναφέροντας μάλιστα ότι «οι συγκεκριμένες υπηρεσίες δεν υπάγονται σε καθεστώς ρύθμισης...». Όμως, απ' την άλλη «επαναβεβαιώνει ότι πρώτιστος στόχος της Διοίκησης της ΕΕΤΤ είναι η υποστήριξη της ταχείας ανάπτυξης του Διαδικτύου... *χαιρετίζει* κάθε μέτρο ή πρωτοβουλία που αποσκοπεί στην εισαγωγή νέων χρηστών ... *δηλώνει* ότι θα διασφαλίσει υγιές περιβάλλον ανταγωνισμού...». Το πώς θα γίνει αυτό, προφανώς επαφίεται στην καλή θέληση του ΟΤΕ, και κάθε επιχείρησης, που ορθολογικά επιλέγει να λειτουργεί με γνώμονα το κόστος και όχι τους 'εθνικούς στόχους'.

Το ζήτημα παραμένει όμως ότι το οικονομικό κόστος που καλούνται να καταβάλουν οι χρήστες του διαδικτύου παραμένει εξωπραγματικά μεγάλο για τα ευρωπαϊκά δεδομένα, γεγονός που από μόνο του εμποδίζει τους στόχους που διακηρύττει και χαιρετίζει η ΕΕΤΤ. Έτσι, επανέρχεται στην πράξη το πρόβλημα της **οικονομικής ανισότητας**, η οποία προφανώς εντείνεται όταν για οικονομικούς λόγους εμποδίζεται η πρόσβαση στην ελεύθερη και ανεξάρτητη πληροφόρηση και επικοινωνία. Και η ανισότητα είναι από τα μεγαλύτερα πλήγματα κατά της ελευθερίας και της δημοκρατίας.

Αφού εξετάσαμε το ζήτημα της προσβασιμότητας στην πληροφόρηση μέσω του παραδείγματος της υπερτιμολόγησής της ως αγαθού, ας περάσουμε στο ζήτημα της

³ Να αναφέρω ενδεικτικά ότι κατά τη μετάβαση από τη δραχμή στο ευρώ (περίοδος που η τότε κυβέρνηση είχε δεσμευτεί για μη αυξήσεις, και καλούσε και τον ιδιωτικό τομέα να κάνει το ίδιο), ο ΟΤΕ αύξησε το πάγιο κατά 21,4%. Έκτοτε, διάφορες υπηρεσίες που διαφημιζόνταν ως πλεονεκτήματα της ψηφιακής τεχνολογίας (π.χ. φραγή εξερχομένων κλήσεων, που είναι σημαντική για την ασφάλεια έναντι παράνομης χρήσης από τρίτους, ειδικά όταν ο χρήστης συνδέεται στο διαδίκτυο) προσφέρονται με ένα μη αμελητέο οικονομικό αντίκρισμα, ενώ θα έπρεπε να παρέχονται δωρεάν.

ελεύθερης και ανεξάρτητης μετάδοσης της πληροφορίας. Εδώ θα χρησιμοποιήσω το παράδειγμα της τηλεόρασης για τον απλούστατο λόγο ότι αυτή παραμένει ακόμα και σήμερα το βασικό και πιο διαδεδομένο μέσο πληροφόρησης, αλλά και ψυχαγωγίας. Στην περίπτωση της τηλεόρασης, άλλωστε, τα χαρακτηριστικά που θα αναφέρουμε δεν αποτελούν ελληνική καινοτομία, παρά μόνο ίσως στην έκτασή τους.

Είναι κοινός τόπος ότι η ελληνική τηλεόραση, από την αρχή της λειτουργίας των ιδιωτικών σταθμών μέχρι σήμερα, έχει υποστεί σημαντική πτώση σε ποιότητα. Δεν είναι λίγοι αυτοί που τη χαρακτηρίζουν πλέον ως απλό μέσο διαφήμισης στην καλύτερη περίπτωση (π.χ. διαφημιστικά ρεπορτάζ παρουσιάζονται ακόμα και στις 'Ειδήσεις'), και ως μέσο προπαγάνδας στη χειρότερη. Στον τομέα της ψυχαγωγίας κυριαρχούν, αφενός οι χαμηλού επιπέδου, και κόστους, εκπομπές (σίριαλ, 'ριάλιτι', κλπ.) και, αφετέρου, ζωντανές εκπομπές που ουσιαστικά αναπαράγουν τα ίδια τα πρόσωπα της τηλεόρασης (π.χ. τα κουτσομπολίστικα 'μαγκαζίνο' που παρουσιάζουν τα κορίτσια των καλλιστείων ή των 'ριάλιτι', τους 'αστέρες' δημοσιογράφους, κλπ.). Στον τομέα της ενημέρωσης, που μας ενδιαφέρει εδώ, ισχύει η ίδια τακτική, όπου οι ενημερωτικές-πολιτικές εκπομπές φιλοξενούν από πολιτικούς μέχρι νικητές τηλεπαιχνιδιών, ανάγοντας την πολιτική ενημέρωση σε θέαμα όπου όλα εξισώνονται.

Όσον αφορά στην καθημερινή πολιτική ενημέρωση των πολιτών (μέσω των 'Ειδήσεων'), που θα μας απασχολήσει εδώ, αυτή χαρακτηρίζεται από μελοδραματισμό, υπερβολή των γεγονότων μέχρι του βαθμού της παραμόρφωσης της είδησης, καλλιέργεια κλίματος πανικού, και παντελής απουσία ανάλυσης ή ακόμα και απλής παρουσίασης των γεγονότων. Να προστεθούν σε αυτά οι σημαντικές παραβιάσεις των δικαιωμάτων των πολιτών (όπως είναι το τεκμήριο της αθωότητας και η προστασία *ευαίσθητων* προσωπικών δεδομένων⁴), και η μετάδοση απόψεων και ιδεολογημάτων μέσω ενός κυρίαρχου α-πολιτικού λόγου που υιοθετεί άκριτα τις επίσημες πολιτικές θέσεις ενώ, ταυτόχρονα, καταγγέλλει συνεχώς την (όποια) κυβέρνηση. Το κυριότερο όμως στοιχείο που μας ενδιαφέρει εδώ είναι η έντονη παραπληροφόρηση σε σημαντικά πολιτικά ζητήματα, ή αλλιώς η προπαγάνδα. Θα αναφερθώ σε ένα συγκεκριμένο παράδειγμα, από τα πλείστα που υπάρχουν.

Στις 15 Φεβρουαρίου 2003 πραγματοποιήθηκαν πορείες διαμαρτυρίας ενάντια στην επερχόμενη εισβολή στο Ιράκ σε όλο τον κόσμο. Το γεγονός ήταν εξαιρετικά σημαντικό τόσο για την, για πρώτη φορά, συντονισμένη κινητοποίηση των πολιτών σε παγκόσμιο επίπεδο (έμπρακτη δραστηριοποίηση της κοινωνίας πολιτών), όσο και για τα υψηλά επίπεδα συμμετοχής σε αυτές τις κινητοποιήσεις –χωρίς να λάβουμε υπ' όψη το περιεχόμενο των κινητοποιήσεων. Στην Ελλάδα, η παρουσίαση των σημαντικών θεμάτων της ημέρας στις 'Ειδήσεις' όλων των ιδιωτικών τηλεοπτικών καναλιών ακολούθησε ταυτόσημη θεματολογία αλλά και χρόνο παρουσίασης. Έτσι, πρώτο θέμα της ημέρας (επί 15') ήταν η επίσκεψη του πρώην βασιλιά στην Ελλάδα, το δεύτερο τα 'εκτεταμένα επεισόδια' που γίνονταν (;) στην Αθήνα λόγω της πορείας (10'), ξανά ρεπορτάζ για τον πρώην βασιλιά –για να μην ξεχάσουμε που έφαγε- (10'), και στο τέλος αναφορά στις κινητοποιήσεις στην Ελλάδα και τον υπόλοιπο κόσμο (5'). Είναι σημαντικό να υπογραμμιστούν τα εξής: α) **όλα** τα ιδιωτικά κανάλια ακολούθησαν το παραπάνω σχήμα, β) τα 'εκτεταμένα επεισόδια' δεν τα βίωσαν ποτέ οι συμμετέχοντες στην πορεία, γ) ο αριθμός των διαδηλωτών παρουσιάστηκε όχι απλά μικρότερος του πραγματικού αλλά, για πρώτη φορά, μικρότερος από τον επίσημο αριθμό που έδωσε η αστυνομία (!) ενώ, δ) η λήψη των 10-15 'υποστηρικτών' που πλαισίωναν τον πρώην βασιλιά ήταν μονταρισμένη έτσι ώστε να φαίνεται ότι πρόκειται για πλήθος.

⁴ Τα *ευαίσθητα* προσωπικά δεδομένα αφορούν πολιτικές πεποιθήσεις, θρησκευτικά πιστεύω, κλπ.

Φυσικά, η αποδοκιμασία των πολιτών και του τύπου ήταν έντονη. Όμως, η αντίδραση της αρμόδιας θεσμοθετημένης Ανεξάρτητης Αρχής, του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ) χαρακτηρίστηκε από αδυναμία παρέμβασης καθώς έβλεπε, και ενδεχομένως συμεριζόταν, την κατακραυγή των πολιτών, αλλά ταυτόχρονα δήλωνε αδυναμία (και όχι αναρμοδιότητα) να παρέμβει θέτοντας κυρώσεις. Έτσι, το ΕΣΡ δήλωσε ότι «απέχει από κάθε μορφή επέμβασης στην ελευθερία των διευθυντών ειδήσεων των τηλεοπτικών σταθμών, αλλά εκφράζει την απaréσκειά του απέναντι στο φαινόμενο της εμπορευματοποίησης της είδησης και θεωρεί ότι η πιθανή επανάληψη της ίδιας στάσης απονομιμοποιεί κάθε έννοια λειτουργίας της ιδιωτικής τηλεόρασης ως πηγής πληροφόρησης και συστατικού φορέα της δημοσιότητας» (δική μου η έμφαση). Ξεκαθάρισε, πάντως, ότι και στον νέο κώδικα δεοντολογίας δεν γίνεται λόγος για την ιεράρχηση ειδήσεων, παρά μόνο για την αντικειμενικότητα, την πολυμέρεια και την ακρίβειά τους.

Όπως και στην περίπτωση της ΕΕΤΤ, το ΕΣΡ δήλωσε αδυναμία παρέμβασης παρόλο που οι ιδιωτικές τηλεοπτικές επιχειρήσεις έδειξαν μη σεβασμό στις *δημόσιες τηλεοπτικές συχνότητες που αποτελούν δημόσιο αγαθό* και τους έχουν παραχωρηθεί με συγκεκριμένους όρους, και στο όνομα της ‘μη λογοκρισίας’ δικαιολόγησαν την ανοχή στην παραπληροφόρηση και την ανακρίβεια των ειδήσεων, ενώ ο ρόλος του είναι ακριβώς αυτός, όπως το ίδιο το συμβούλιο ξεκαθάρισε. Έτσι, όχι μόνο νομιμοποίησε αυτές τις παραβιάσεις, αφού απέφυγε να παρέμβει σε ζήτημα μη σεβασμού της αντικειμενικής και ανεπηρέαστης πληροφόρησης θέτοντάς το ως θέμα ‘ιεράρχησης των ειδήσεων και ελεύθερης έκφρασης’, αλλά απαξίωσε το ρόλο του διπλά: δηλώνοντας αδυναμία να παρέμβει κατά της καταφανέστατης παραπληροφόρησης και πολιτικής προπαγάνδας και, στη συνέχεια, παρεμβαίνοντας σε μικρότερης σημασίας ζητήματα *ηθικοπλαστικού χαρακτήρα*⁵.

Σημαντικό και ακραίο το παράδειγμα, δείχνει ακόμα πιο έκδηλα την απουσία ελέγχου, με τελικό αποτέλεσμα την ακύρωση της αντικειμενικής και ανεξάρτητης πληροφόρησης, που είναι *δικαίωμα των πολιτών*. Φυσικά, το ζήτημα είναι ότι διαφαίνεται μια αλληλο-διαπλοκή συμφερόντων που εν τέλει απαξιώνει την πολιτική, τη δημοσιογραφία, την είδηση κλπ., και ευνοεί τη διάδοση φημών, την παραπληροφόρηση και τη ‘νομιμοποίηση του ψεύδους’. Γιατί, η Δημοσιογραφία έχει ως υπέρτατο σκοπό τον έλεγχο των εξουσιών με σκοπό τη δημόσια λογοδοσία τους· όμως, έχοντας μετατραπεί η ίδια σε Τέταρτη Εξουσία, και μάλιστα *ιδιαζόντως ισχυρή*, αναδεικνύεται η ανάγκη ελέγχου και της ίδιας. Γι’ αυτό άλλωστε θεσμοθετήθηκαν από την εκτελεστική εξουσία (με έλεγχο της νομοθετικής) οι Ανεξάρτητες Αρχές. Αλλά, **όταν οι ‘ελεγκτές’ χρειάζονται έλεγχο από τους ελεγχόμενους, οι διασφαλίσεις δημοκρατικότητας που αναφέραμε στην αρχή αυτού του κειμένου, μάλλον τίθενται σε αμφιβολία**⁶. Το αποτέλεσμα είναι ότι

⁵ Όπως, για παράδειγμα, με το πρόστιμο σε σειρά του Mega για το ‘φιλί’ δυο ομοφυλοφίλων (με το σκεπτικό ότι δεν συνάδει με τις αρχές της κοινωνίας μας!), ή το κλείσιμο του ραδιοφωνικού σταθμού Best (που τελικά δεν υλοποιήθηκε) επειδή ο εκφωνητής της εκπομπής αποκάλυψε ορισμένους ιεράρχες ‘τραγόπατες’ και χρησιμοποίησε και άλλες βρισιές – που αποτελούν βασικά στοιχεία των σεναρίων αρκετών ‘σίριαλ’ της τηλεόρασης, και προβάλλονται σε ώρες αυξημένης τηλεθέασης. Σε αυτή την περίπτωση, η κρατική τηλεόραση κράτησε τα προσχήματα, και μάλιστα εκ του ασφαλούς, εφόσον η τηλεθέασή προς αυτήν είναι κατά πολύ μικρότερη.

⁶ Σχετικά με αυτό, όπως αναφέρω και αλλού, «ο άμεσος και επίσημος έλεγχος των κυβερνήσεων στις πηγές της πληροφόρησης και επικοινωνίας πράγματι δε μπορεί να εφαρμοστεί. Όμως, συχνά παρατηρείται μια αμοιβαία επιρροή που είναι τόσο καίρια όσο και εωφελής και για τις δυο μεριές. Οι ανεπίσημες συνεργασίες των ΜΜΕ με κυβερνήσεις, πολιτικά κόμματα ή μεμονωμένους πολιτικούς έχουν επισημανθεί από πολλούς μελετητές. ... Οι κυβερνήσεις ωφελούνται ειδικότερα από τέτοιες συμφωνίες και συνεργασίες γιατί η άσκηση πολιτικής προπαγάνδας μέσω μιας, θεωρητικά,

αρκετοί συνειδητοποιημένοι πολίτες σήμερα (ειδικότερα νέοι) έχουν ‘κλείσει τις τηλεοράσεις’: αυτή είναι μια σωστή επιλογή-αντίδραση για την προσωπική τους πνευματική ανάπτυξη, όμως γίνεται εν μέσω της αποποίησης τους δικαιωμάτων τους στην ενημέρωση και ψυχαγωγία από τις ‘δημόσιες ραδιοτηλεοπτικές συχνότητες’ που έχουν παραχωρηθεί από το κράτος σε ιδιωτικές επιχειρήσεις υπό την προϋπόθεση του σεβασμού του δημόσιου χαρακτήρα τους. Το γεγονός ότι οι προϋποθέσεις δεν τηρούνται (αν και δεν πρόκειται για μονοπώλιο) αφορά το κράτος και τους ελεγκτικούς του μηχανισμούς, αφού πρόκειται για ένα ζήτημα που θίγει την ελευθερία των πολιτών εν τέλει.

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν δεν είναι εξαντλητικά και, σαφώς, υπάρχει και ο αντίλογος. Τα παραθέτω όμως ως υψίστης σημασίας δεδομένης της βαρύτητας της πληροφορίας στις μέρες μας και, επίσης, της ρητής διάταξης του ελληνικού Συντάγματος που αναφέρει ότι «καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους αποτελεί υποχρέωση του κράτους» (άρθρο 5α). Το κράτος θέσπισε τις αρμόδιες αρχές με σκοπό να διασφαλίσουν τα παραπάνω (μεταξύ άλλων)⁷, όμως αυτά εξακολουθούν να μην διασφαλίζονται λόγω της υποτιθέμενης ‘ελευθερίας’ της αγοράς, του λόγου, κλπ. Υποψιάζομαι, δεδομένης της αδυναμίας ουσιαστικής παρέμβασης της ΕΕΤΤ, του ΕΣΡ και άλλων Αρχών ότι η ύπαρξη τους εξυπηρετεί την προβολή της εικόνας ενός κράτους που φροντίζει να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του (όπως αυτές απορρέουν και από το Σύνταγμα), χωρίς στη ουσία να πράττει κάτι τέτοιο ως όφειλε –γεγονός που θίγει και τον ίδιο το θεσμό των Ανεξάρτητων Αρχών και το κύρος τους. Το αποτέλεσμα όμως είναι χειρότερο από το πρόβλημα που προσπαθεί να επιλύσει: απαξιώνονται οι θεσμοί και προκαλείται εντονότερη –και νομιμοποιημένη αυτή τη φορά– απάθεια στους πολίτες. Και η απάθεια είναι ήδη ένα σημαντικό πρόβλημα δημοκρατικότητας των σύγχρονων κοινοβουλευτικών δημοκρατιών, όπως αναφέραμε.

Εν κατακλείδι

Στην πραγματικότητα, η δημοκρατία ήταν πάντα ένα διακύβευμα. Δεν αποτελεί ποτέ μια κατάκτηση, αλλά συνιστά μια πρόκληση, ένα στοίχημα ανάμεσα στους ‘κυβερνήτες’ και τους ‘κυβερνώμενους’ ώστε οι μεν να είναι εντολοδόχοι και οι δε πολίτες. Το πρόβλημα, θα έλεγα, είναι ότι για πολλούς σήμερα (και στο χώρο της πολιτικής και της διάνοησης) η δημοκρατία συχνά εκλαμβάνεται ως μια κατάκτηση, ως κάτι το δεδομένο *ως υπαρκτό*. Συνεπώς, η συζήτηση θα έπρεπε να ανοίξει εκ νέου,

ανεξάρτητης πηγής καθιστά το μήνυμα πιο αξιόπιστο και απομακρύνει την κριτική της ‘κρατικής προπαγάνδας’. [...] Τα παραδείγματα γεγονότων που υπερτονίζονται και άλλων που αποσιωπούνται είναι πολλά και συντείνουν στην άποψη ότι οι πληροφορίες που μεταδίδονται από τα, μεγαλύτερης εμβέλειας τουλάχιστον, ΜΜΕ (και ειδικότερα την τηλεόραση) είναι πολιτικά και ιδεολογικά καθορισμένες. Και βέβαια, καθώς κινούνται στο χώρο του ανεπίσημου αυτές οι συμμαχίες, μόνο με την εμπειρική παρατήρηση και με την κριτική σκέψη μπορεί κανείς να αντιληφθεί τον τρόπο λειτουργίας των ΜΜΕ και αυτών των συμμαχιών» (Ψαρρού, Νέλλη, *Εθνική Ταυτότητα στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Gutenberg, 2005 σελ. 233).

⁷ Για παράδειγμα, σύμφωνα με το άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος, ο έλεγχος της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης και η επιβολή των διοικητικών κυρώσεων σε περίπτωση παραβίασης της νομοθεσίας «υπάγονται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του ΕΣΡ». Καθιερώνεται έτσι ένα τεκμήριο αρμοδιότητας υπέρ του ΕΣΡ για κάθε θέμα που αφορά τη λειτουργία των ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών (βλ. την ιστοσελίδα του ΕΣΡ, www.esr.gr).

και μάλιστα επί της ουσίας των ζητημάτων, θέτοντας το ίδιο το ερώτημα της δημοκρατίας απ' την αρχή.

Συγκεκριμένα, πρέπει να εξεταστούν δύο πολύ σημαντικά ζητήματα. Το πρώτο αφορά στη δημοκρατικότητα των σημερινών δυτικών κοινοβουλευτικών συστημάτων και την αξίωσή τους να αποτελούν 'δημοκρατίες'. ειδικότερα πρέπει να τεθούν οι ελευθερίες στο κέντρο μιας τέτοιας συζήτησης. Το δεύτερο αφορά στις τελευταίες πολιτικές εξελίξεις στη διεθνή σφαίρα, και συγκεκριμένα το γεγονός ότι έχει ξεκινήσει ένας διεθνής και 'διαρκής' πόλεμος, αρχικά στο όνομα της (καταπολέμησης της) τρομοκρατίας και προσφάτως της (διάδοσης της) δημοκρατίας. Το σημείο προβληματισμού έγκειται στο γεγονός ότι ο πόλεμος είναι ούτως η άλλως εχθρός της δημοκρατίας, της ελευθερίας και της αλήθειας –η τελευταία είναι άλλωστε η πρώτη απώλεια σε έναν πόλεμο. Η δικαιολόγηση του (οποιοδήποτε) πολέμου στο όνομα της δημοκρατίας (μεταξύ άλλων) είναι ιδιαιτέρως προβληματική στο βαθμό που η ευρεία μάζα των πολιτών γαλουχείται σε ένα πρότυπο όπου η δημοκρατία είτε απαξιώνεται («αφού δεν εφαρμόζεται...») είτε ταυτίζεται με τη χειραγώγηση και την επιβολή. Πρόκειται για ένα δυσοίωνο σημάδι που, χωρίς να κινδυνολογούμε, οφείλουμε να λάβουμε υπ' όψη και να εξετάσουμε, διότι η προβληματική εφαρμογή της δημοκρατίας έχει συχνά αποτελέσει το εφιαλτήριο για την (και) τυπική κατάλυσή της μέσα στην ιστορία: δυστυχώς, ο αιώνας που μόλις πέρασε μας έδωσε αρκετά τέτοια παραδείγματα. Μάλιστα, θεωρώ ότι η σχετική συζήτηση θα πρέπει να πραγματοποιηθεί σε τρία επίπεδα: το εγχώριο, το ευρωπαϊκό και το παγκόσμιο. Με το παρόν άρθρο θέλησα να εστιάσω σε παραδείγματα κυρίως ελληνικά, αν και συχνά αφορούσαν και άλλες χώρες. Πιστεύω ότι η συζήτηση θα πρέπει να συνεχιστεί και στα άλλα δύο επίπεδα, που είναι τόσο αλληλένδετα άλλωστε, ώστε να συνθέσουμε μια ολική εικόνα για τη δημοκρατία στις μέρες μας.